

MARXIZMUS A KREŠŤANSTVO V KONTAKTOCH A SÚPERENÍ

BOHUMÍR KVASNIČKA

Ako dve koncepcie sveta a ľudskej osobnosti sú marxizmus a kresťanstvo tradičnými súpermi v spoločenskom dianí posledných sto rokov. Princípy ich filozofie a etiky, sociálneho učenia a politickej praxe sú ostro rozdielne, najčastejšie priamo protikladné. Pritom však zo všetkých myšlienkových prúdov súčasnosti práve len tieto dva sú schopné byť — obrazne povedané — ideologickým chlebom miliónoch. A práve táto ich spoločná črta je najzávažnejším momentom, ktorý dnes určuje ich vzájomné vzťahy charakteristické svojráznou *jednotou kontaktov a súperenia* vo všetkých dôležitých oblastiach ľudskej činnosti a myslenia.

Marxizmus sa nikdy nepozeral na kresťanstvo len úzko pod zorným uhlom teórie. Nechápe kresťanstvo len ako určitú doktrínu, ale predovšetkým ako živé a relatívne silné spoločenské hnutie, chápe kresťanstvo ako *kresťanov*. Desiatky miliónoch drobných pracujúcich ľudí — veriacich s ich životným realizmom, živelným materializmom a dynamizmom tvoria v mnohých krajinách prirodzenú zálohu a dôležitú zložku socialistickej revolúcie. Pre ich myslenie a konkrétne životné postoje nemajú prvoradý a rozhodujúci význam náboženské fikcie a ilúzie, ale sociálna skutočnosť, v ktorej denne žijú a na ktorú musia konkrétne reagovať. Tu aj vznikajú a rozvíjajú sa praktické kontakty marxistov a kresťanov, ateistov a veriacich.

Podobnosť alebo totožnosť životných záujmov marxistov a kresťanov je základnou pre zblížovanie mnohých ich náhľadov a praktických postojov. Marxista a pracujúci kresťan je rovnako zainteresovaný na budovaní spoločnosti bez vykorisťovania, útlaku a vojen. Podobne sa pozerá na súčasné problémy človeka vyvolané modernou civilizáciou, technikou a štýlom života, obdobne sa zamýšľa nad ďalšími perspektívami ľudstva. Stredobodom a cieľom ich úvah je človek, jeho materiálne blaho a vysoká kultúrna a morálna úroveň. Marxistu a kresťana často spájajú rovnaké náhľady a postoje pri posudzovaní morálnosti či nemorálnosti ľudských činov a rôznych zjavov v individuálnom a spoločenskom živote. Oba sú za čínorodý humanizmus a zdôrazňujú význam pozitívneho životného príkladu, praktického humánneho správania.

Problém vzťahu k veriaci v zásade vyriešili už klasikovia marxizmu, najmä Engels a Lenin.¹ V zmysle ich názorov a poučiek sa komunistické strany vždy usilovali o politické dorozumenie a čo najširšiu akčnú spoluprácu s masami veriacich na diele spoločenského pokroku, ktoré — samozrejme — nemôže byť záležitosťou len samých komunistických strán. Odmietajúc politické sektárstvo,

¹ Zhrnutím ich myšlienok sú Leninove práce *Socializmus a náboženstvo* (Spisy, zv. 10), *O pomere robotnickej strany k náboženstvu a Triedy a strany v ich pomere k náboženstvu a cirkvi* (Spisy, zv. 15).

stavajú sa marxistické strany plne za myšlienku širokých kontaktov so stúpenkami iných svetových názorov, ak títo ľudia v podstate rovnako vidia základné životné záujmy a majú s komunistami spoločné alebo podobné názory na praktickú stránku problémov humanizmu. Prvenstvo v myšlienke kontaktov medzi stúpenkami rozdielnych svetonázorových koncepcií a sociálnych projektov patrí historicky, teoreticky, aj čo sa týka praktických výsledkov, medzinárodnému komunistickému hnutiu, marxizmu-leninizmu.²

Naproti tomu v oficiálnom kresťanstve panoval donedávna voči podobným kontaktom rýdzo doktrinálny, záporný postoj, podmienený sociálno-politickými a mocenskými záujmami predovšetkým katolíckej cirkvi. Dlhoročné úsilie o zmazenie kontaktov a politického partnerstva radových veriacich a marxistov prešlo fázou antisociáldemokratizmu, antisovietizmu a vyvrcholilo v modernom antikomunizme obdobia medzi rokom 1945 a koncom pontifikátu pápeža Piusa XII. roku 1958. Tento antikomunizmus Vatikánu a niektorých ďalších cirkevných centrál však utrpel združujúcu porážku nielen zo strany miliónov kresťanských stúpenkov ľudovej demokracie a socializmu, ale vyvolal aj reakciu rozhladenejších teológov, tých jedincov a skupín, ktoré správne pochopili či aspoň vycítili korene a zmysel dejinných procesov posledných desaťročí.³

Ich predstavitelia rozhodne odmietli tradičný antikomunizmus a rozvinuli praktické kontakty s revolučnými silami. Pozitívne prispeli k rozvoju ľudovej demokracie a socializmu, čím v sociálno-politickej sfére zohrali a naďalej majú objektívne progresívnu úlohu. Čiastočne sa podieľajú aj na ideologickom boji s kapitalizmom, keď z pozícií kresťanského humanizmu a etiky kritizujú niektoré stránky a dôsledky života kapitalistickej spoločnosti v sociálnej, kultúrnej a morálnej oblasti. Najsilnejšie sa od nej dištancujú v boji proti hrozbe termonukleárnej vojny, za odzbrojenie a za udržanie mieru, v čom sa ich zásady kresťanského univerzalizmu a humanizmu vo viacerých smeroch zblížujú s marxistickými stanoviskami. Charakteristickou črtou tejto teologickej orientácie je aj otvorený nesúhlas s politickou líniou konzervatívnych cirkevných kruhov, ktorých názory a prax začali ohrozovať prestíž cirkvi a brzdiť jej ideologickú ofenzívnosť v širokých vrstvách veriacich nielen v socialistických, ale aj v kapitalistických a rozvojových krajinách.

Spolu s touto kritikou kapitalizmu a cirkevného konzervativizmu „zľava“ ide aj kritika „naľavo“ — na adresu komunizmu a marxizmu, popri ktorom a nad ktorým má sa presadiť moderné kresťanské riešenie problémov súčasného sveta a človeka. To je druhý a perspektívne hlavný cieľ mysliteľsky aktívnych

² Predvojnové hnutie ľudových frontov, Národné fronty v ľudovodemokratických a socialistických štátoch, marxistická politika zväzku robotníkov a roľníkov, svetové hnutie obrancov mieru.

³ Vzhľadom k daným možnostiam je opis tohto procesu čiastočne schematizovaný. Jeho skutočný priebeh je zložitejší: nediferencujeme tu hlbšie medzi zástancami týchto prúdov na Východe a na Západe, patria k rôznym konfesiam a vrstvám cirkevného aparátu, niektorí ucelene formulujú svoje názory, u iných ich možno vycítiť z pastoračnej a verejnej činnosti. I medzi jednotlivcami je celý rad rozdielov v chápaní jeho línie a cieľov. Táto štúdia prihliada najmä k tendenciám tohto druhu v rímsko-katolíckej cirkvi, v Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi a Českobratskej cirkvi.

elementov v dnešnej kresťanskej filozofii a teológii, ktorý neslobodno zamieňať s krátkodobou a utilitaristickou klerikálnou politikou. Predstavitelia tejto línie uznávajú praktické ekonomicko-sociálne výdobytky a prednosti socializmu. Z teoretického hľadiska nepovažujú marxizmus jednoducho za „blud“, ktorý by bolo možné len vyvracať; marxizmus treba pozitívne prekonávať. Komunizmus môže s úspechom zohrať úlohu akéhosi praktického nástroja k uskutočneniu nevyhnutných historických premien. Jeho materializmus ho však odsudzuje k „jednostrannosti“: komunizmus nemôže saturať všetky potreby ľudskej bytosti, a preto nemôže byť vyvrcholením jej dejinného vývinu. Možnosti má k tomu v dnešnej dobe i v budúcnosti vraj jedine kresťanstvo, ktoré je zásluhou svojho dualizmu, univerzalizmu a humanizmu ideove a morálne nadradené komunizmu a marxizmu.

Cieľom týchto kresťanských teológov je — popri všetkej ich sociálnej pokrokovosti a politickej konciliantnosti — víťazstvo kresťanských ideí, nábožensky koncipovaného prerodu sveta a človeka, ideologická a morálna rehabilitácia kresťanstva a filozofické a etické prekonanie marxizmu a komunizmu. To znamená, že dnešný vzťah marxizmu a kresťanstva nie je daný len „čiernobielym“ protikladom komunizmu a náboženskej varianty antikomunizmu, ale aj vnútorne diferencovaným postojom sociálno-politicky progresívnych predstaviteľov kresťanstva, ktorí sú súčasne tvorcami obrodenej koncepcie kresťanstva a nositeľmi kresťanskej pozitívnej ideologickej aktivity s perspektívne veľmi významnými cieľmi. *Moment sociálno-politických kontaktov novátorského kresťanstva a marxizmu je tak objektívne a nerozlučne spätý s momentom ich ďalšieho ideologického súperenia.*

A skutočne, z takých pozícií a v týchto rozmeroch rozvíja sa dnes čoraz viac ideový boj o vedomie širokých vrstiev veriacich, ako aj početnej masy názorove nevyhranených ľudí. Marxizmus a kresťanstvo sa predovšetkým usilujú „pracovať samy na sebe“ — obsahove sa prehlbovať, zdokonaľovať metódy svojho pôsobenia a zväčšovať tak jeho dosah. Marxistickí ateisti odsudzujú vulgárny ateizmus, kultivovaní veriaci kritizujú primitívny antikomunizmus vo svojich vlastných radoch. Až nápadná je starostlivosť, s akou sa v oboch táboroch upozorňujú, že názory protivníka nie sú len nezmyslom alebo „bludom“. Rovnako sa vyzdvihuje pozitívne úsilie opačného tábora, rovnaká je snaha o diferencovanie medzi progresívnymi elementmi v lone „konkurenčného“ hnutia, o ich oddelovanie od „pomýlenej“, „falošnej“ ideológie. Rozhľadní jedinci na obidvoch stranách sa zamýšľajú nad príčinami hlbokého presvedčenia, morálky, altruizmu a hrdinstva príslušníkov opačného hnutia. Na obidvoch stranách rovnako počúť výzvy o nevyhnutnosti seriózneho výskumu príčin náboženskej viery, resp. ateizmu v širokých vrstvách obyvateľstva.

Marxizmus a kresťanstvo majú dokonca toho istého protivníka — názorovú a morálnu plytkosť, indiferentnosť k ideologickým otázkam, k problémom duchovného života, morálnym normám a ideálom. Oba smery vyhlasujú, že konajú v najvyššom záujme ľudí. Usilujú sa jeden druhého predstihnúť v teórii i v prejavoch konkrétnej pozornosti k človekovi a jeho životným problémom. Podobne formulujú aj svoje konečné ciele. Podľa predstáv náboženských novátorov má

kresťanstvo filozoficky a eticky zväťazí nad komunizmom svojím univerzalizmom a humanizmom. Marxizmus vyhlasuje v mene skutočného ľudského šťastia boj mystike a ilúziám: náboženstvo má byť prekonané rozvojom a pôsobením novej sociálnej skutočnosti, životnej praxe a vedeckého poznania.

Spoločným menovateľom všetkých týchto javov a snáh môže byť iba jedno: ide o dôkaz *praktickej* ceny tej ktorej svetonázorovej koncepcie, tej ktorej ideológie *bezprostredne v živote človeka*. Pozornosť marxizmu a kresťanstva neobracia sa už natoľko k tradičným sporným otázkam v oblasti prírodných vied, histórie a pod., ale predovšetkým k aktuálnym problémom dnešných ľudí. Kardinálnou sa pritom stáva otázka hodnotenia veriaceho a ateistu ako osobnosti, jej kvalít, schopností, pripravenosti a odolnosti v životnom boji. Spolu s problémom ideológie ako určitého projektu usporiadania ľudskej spoločnosti sa nastoľuje otázka jej humanistickej potencie a hodnoty *pri formovaní povedomia moderného človeka a pri uspokojovaní špeciálnych potrieb jeho duchovného života*, čím je dnes zásadne určený obsah a hlavná tendencia ideového súperenia kresťanstva a marxizmu.

*

V tomto súperení nie je kresťanstvo celkom bez výhliadok, nakoľko sa môže opierať o určité objektívne prebiehajúce spoločenské procesy v kapitalistickom i socialistickom svete. Spoločenské podmienky, v ktorých dnes žije gros západoeurópskych a severoamerických kresťanov sa síce značne líšia od pomerov klasického kapitalizmu, kresťanstvo však ešte vždy nachádza pole pôsobnosti zásluhou komplexu ekonomicko-sociálnych a ideovo-morálnych problémov modernej priemyselnej spoločnosti, ktoré sa prejavujú ako pocity notorickej únavy, hlbokej skepsy, neuspokojenosti a rezignácie.

Za týchto okolností hľadá kresťan v svojom náboženstve prostriedok uspokojenia svojich osobných duchovných potrieb, prostriedok kompenzácie, niekedy aj úniku. Kresťanstvo vychádza v ústrety jeho potrebám a túžbam a nepokryte s nimi ráta. Moderná teológia si dobre uvedomuje význam takéhoto hlbokého, bytostného zakotvenia náboženskej viery, ktoré nie je zraniteľné tradičnou racionalistickou, historicko-sociálnou a prírodovedeckou kritikou náboženstva.⁴ Priam využíva sklamanie nad devalváciou ideálov v mašinérii priemyselnej spoločnosti a dáva mu osobitnú nábožensko-filozofickú interpretáciu. Kresťanský univerzalizmus, zdanlivá nadhistoričnosť a neotrasiteľnosť kresťanských ideálov a noriem javia sa potom ako všeliek proti nedostatkom všetkých spoločenských poriadkov, ako záchranný pás, ako jediný pevný bod človeka zmietaného nepokojom doby.

Napriek všetkým odlišnostiam medzi kapitalizmom a socializmom nie sú proti týmto pocitom apriórne imúnni ani ľudia žijúci v podmienkach socialistickej spoločnosti. Nie všetci jej príslušníci sú vedome aktívnymi tvorcami novej sociálnej skutočnosti a svojho života. Revolučné deje odrážajú sa v ich vedomí neraz ako cudzia živelná sila, ktorej pramene a vyústenie nevedia pochopiť. Ich

⁴ Typické je to najmä pre protestantizmus (tzv. dialektická teológia). Katolicizmus sa zrejme viac obáva protiinštitucionálneho ostria tejto motivácie náboženskej viery.

dynamiku, zložitosť a peripetie vnímajú len ako jedinú veľkú nestálosť, neefektívnosť životných kolají a záruk, ako pocit vytrhnutia z koreňov, neorganické prerušenie nie vždy ľahkého, ale predsa len známeho toku života. Charakteristickým príkladom toho je najmä vrstva roľníckych a iných malovýrobcov.

Vo vedomí všetkých sociálnych vrstiev odráža sa ďalej aj nerozvinutosť niektorých stránok života socialistickej spoločnosti, problémy a nedostatky v jej ekonomike, verejnom živote a morálke. Milióny stúpencov socializmu prešli tiež určitou krízou následkom zrelatizovania hodnôt počas éry kultu osobnosti. Zjavy tohto druhu možno spoločne označiť ako ideovo-morálne dôsledky „otrasu typického pre prechod od ideálu k jeho realizácii“.⁵ Prežitie revolúcie je neopakovateľná skúsenosť dostupná jednej, najviac dvom generáciám. Udalosti, ktoré sú z hľadiska dejín iba jednou kapitolou, tvoria náplň celého života týchto generácií a stačia často na to, aby hlboko a nezmazateľne poznamenali celý ich pohľad na svet. Ak ešte prihliadneme k ďalším „večným“ faktorom udržiavania náboženstva,⁶ je jasné, že môže pre mnohých dnešných ľudí u nás hrať úlohu iluzórneho riešenia životných problémov a iluzórnej útechy.

Súčasnú kresťanstvo teda oprávnené ráta pre seba s určitým priestorom v sociálnom a individuálnom živote, priestorom, v ktorom zďaleka nie je popretá jeho aktuálne modifikovaná funkcia, nakoľko dnešná životná realita poskytuje ešte dostatok možností pre rozvinutie a uplatnenie náboženskej mystifikácie skutočnosti. Súčasťou a dôsledkom tejto mystifikácie vždy bolo — aj to je z hľadiska tzv. novátorov významný argument v prospech kresťanstva — že veriaci človek pociťuje a prežíva náboženstvo vo forme zvláštnych duchovných stavov a nálad ako pozitívnu hodnotu; nie ako nepriateľský a zotročujúci, ale ako pomáhajúci a oslobodzujúci faktor v svojom súkromnom citovom živote a vo sfére medziľudských vzťahov.⁷ Doterajšia marxistická analýza neproporcionálne zdôrazňovala moment *objektívnej sociálnej reakčnosti* a škodlivosti náboženstva a tým de facto zanedbala druhý dôležitý moment *individuálnej* motivácie a skutočného obsahu *subjektívneho* náboženského zážitku a jeho funkcie vo vnútornom živote kresťana.

Požiadavka prekonania tejto disproporcionality nevyplýva iba z potreby úspešnejšieho súperenia marxizmu s kresťanstvom. Je logickým odrazom objektívneho

⁵ V širších súvislostiach rozoberá túto problematiku A. Schaff v svojej *Filozofii človeka*, Bratislava 1964, 138 n.

⁶ Je to najmä potreba vyrovnat sa s faktom vlastného fyzického zániku. R. Garaudy k tomu hovorí: „Existujú totiž určitá hranica v pôsobení na hmotu... tým sú dané i hranice ľudského vplyvu na prírodu. Vezmem príklad, ktorý sa mi zdá charakteristický a zvlášť výstižný z ľudského hľadiska: je to hranica smrti. Možno je to jedna z hraníc, ktorá dáva stále možnosť pôsobeniu určitých foriem odcudzenia... V beztriednej spoločnosti môže sa prejavíť v takých podobách, ktoré nemajú sociálny pôvod, ale súvisia s prirodzenou hranicou ľudských síl.“ [R. Garaudy, *K problému odcudzenia*, Otázky marxistickej filozofie (1964), č. 6, 545—546].

⁷ K pochopeniu tohto vzťahu ilúzia—pravda veľa povedia rôzne smery subjektívno-idealistickej filozofie: Kierkegaard vyhlasuje, že pravda je subjektívna, nakoľko sa vzťahuje iba k subjektu: „Stačí, keď akosi tohto vzťahu je pravdivá, potom, i keď by to bol vzťah k nepravde, má individuum pravdu.“ (R. Garaudy, *Perspektivy človeka*, Praha 1964, 59.) — „Pravdivé je to, čo nás správne vedie... Hypotéza, ktorá funguje, je pravdivá...“ (J. Dewey, *Reconstruction in Philosophy*, 188, cit. podľa *Súčasný subjektívny idealizmus*, Bratislava 1960, 94.)

vývinu náboženstva, jeho miesta v spoločnosti a vzájomných vzťahov medzi ním a veriacim človekom. Prvobytní ľudia si sľubovali od náboženstva posilnenie svojho vplyvu na okolité prírodné podmienky a sily. Stredoveký kresťan ešte rátať s kresťanstvom pri uskutočňovaní zásadného prevratu spoločenských pomerov a zahaloval svoje utópie do náboženského rúcha. Moderný kresťanský veriaci hľadá v náboženstve predovšetkým riešenie svojich individuálnych problémov, duchovnú stabilitu a pokoj; aby kresťanstvo voči nemu splnilo túto funkciu, musí ho naplňať dôverou a nádejou nevyhnutnou pre znášanie a prekonávanie objektívnych i subjektívnych životných ťažkostí, prípadne ešte umocňovať a prehlbovať prežívanie rôznych radostných a šťastných chvíľ v jeho živote.

Úsilie novátorského kresťanstva, ktoré sa na rozdiel od kresťanstva tradičného už nechce po starom „miešať do vedy a politiky“, splýva *tak ako nikdy predtým* so živelným cítením a túžbami veriaccho. Charakterizuje ho vytváranie celistvého, formálne dokonale skĺbeného a moderne vyjadrovaného myšlienkového systému „večných právd“, ktorými vraj možno bez zvyšku naplniť celý ľudský život, verne odraziť a celkom uspokojiť všetky potreby ľudskej osobnosti, riešiť všetky životné situácie, nehovoriac už o určení zmyslu života vzhľadom k tzv. večnosti.⁸ Dnešné kresťanstvo pritom zámerne zoslabuje niekdajšiu náboženskú metafyzičnosť, transcendentnosť, asketizmus a fatálnu podriadenosť ľudskej bytosti nadprirodzeným silám. Snaží sa voľnejšie vymedziť a interpretovať tieto pojmy, ukázať v ich rámci možnosti uplatnenia individuálnej duchovnej aktivity moderného človeka a vyhovieť tak aspoň v najnevyhnutnejšej miere jeho rastúcemu racionalizmu, iniciatíve a demokratizmu.

Touto koncepciou reaguje kresťanstvo na obrovské zmeny posledných desaťročí: na vznik socialistického systému, rozmach revolučného a národnooslobodzovacieho hnutia, nevidaný vedecký a technický pokrok korunovaný prenikaním človeka do kozmu, ako aj na sprievodné zjavy týchto procesov — na rastúcu náboženskú vlašnosť a bezverectvo všade v kresťanskom svete.⁹ Nebolo by správne a priori podceňovať možný dosah a výsledky týchto snáh. Pomocou nich môžu teológovia i radoví kresťania úspešnejšie uhýbať prírodovedeckej a sociálno-politickej kritike kresťanstva, čím sa v nemalej miere zoslabuje jeden z najsilnejších doterajších prameňov rozpakov a pochybností mnohých veriach. Avšak novým ponímaním vzťahov medzi „ľudským“ a „božským“, „pozemským“ a „nadpozemským“ stavia sa predovšetkým ďalšia alternatíva duchovného života a životnej orientácie proti nenáboženským filozofickým prúdom a sociálnym učeniam v kapitalistickom i socialistickom svete, ktoré — každé svojim osobitným spôsobom — zdôrazňujú ľudskú individualitu, jej aktivitu, sebauplatnenie a seba potvrdenie.

⁸ „Filozofickou príčinou viery v autoritu je teda túžba ľudstva po objektívnej inštancii. Referat relativít musí mať niekde koniec.“ (A. Fuchs, *Kresťan a svet*, Praha 1948, 118—119.) — „Tradičné dôkazy“ sa opúšťajú a existencia boha sa kladie na základe prežitia potreby absolútna.“ (R. Garaudy, c. d., 139.)

⁹ V tejto súvislosti bude treba ešte hlbšie preskúmať súvis medzi anticipovaním problematiky človeka v niektorých druhoch subjektívno-idealistickej a náboženskej filozofie v 19. a začiatkom 20. storočia a jej konkrétnym premietnutím v modernom kresťanstve.

Marxizmus, samozrejme, nemôže nevidieť určité pozitívne hodnoty, ktoré sú obsahom kresťanského učenia všeobecne a jeho novátorskej línie zvlášť (mierové snahy, niektoré zásady kresťanského humanizmu a etiky, morálny vplyv na verejnú svetovú mienku) a ktoré sú vhodnou pôdou pre rozvíjanie kontaktov medzi kresťanstvom a marxizmom. Z marxistického hľadiska by nebolo ani správne ani užitočné vytyčovať proti týmto kresťanským tendenciám schematické a paušálne „bojové“ heslá, vyhlásiť im nejaký nedomyslený a krčovitý „boj“. Marxizmus aj naďalej musí vychádzať z potreby a užitočnosti prirodzených kontaktov komunistov s radovými veriacimi a politicky progresívnymi teológmi, rátať s ich energiou a vplyvom v súčasnom sociálno-politickom dianí.

Na druhej strane ani spomenuté zmeny v dnešnom kresťanstve — na čo poukazujú napokon sami teológovia — nemenia nič na principiálnych protikladoch kresťanstva a marxizmu ako dvoch rôznych spôsoboch videnia sveta, miesta a funkcie človeka v ňom. Oblasť špeciálnych svetonázorových otázok ostáva aj naďalej základom ich vzájomného filozofického a ideologického súperenia, v ktorom marxizmus kladie osobitný dôraz na ekonomicko-sociálnu stránku riešenia problému náboženstva. V našej spoločenskej situácii je hlavnou podmienkou úspešného prenikania marxizmu do najširších vrstiev zvedčenie riadenia spoločenských procesov, odstraňovanie ich deformácií, rastúca efektívnosť socialistickej ekonomiky a rozvoj socialistickej demokracie. Tieto faktory sú spolu s rastom kultúrnej úrovne aj perspektívne rozhodujúce pre proces prekonávania náboženstva v spoločenskom meradle, nakoľko tvoria objektívny predpoklad ďalšej humanizácie života a medziludských vzťahov.

Podmienka a možnosť sa však ani v tomto prípade nerovná automaticky skutočnosti. Rozchod konkrétneho veriaceho jednotlivca s náboženstvom v zmysle pozitívneho zavŕšenia súperenia marxizmu s kresťanstvom znamená uvedomelé prekonanie náboženskej mystifikácie, odmietnutie falošných predstáv a ilúzií, prechod od živelného súhlasu s komunistickou revolučnou praxou k uvedomelému osvojovaniu marxistického svetového názoru. Je to proces, ktorý je síce vyvolaný a podporovaný celým komplexom vonkajších vplyvov, skúseností a vedomostí človeka, avšak v konečných dôsledkoch je *záležitosťou jeho voľby, vlastnej duchovnej aktivity a práce na sebe samotnom*.

Ak často zdôrazňujeme obrovské možnosti tvorčieho úsilia ľudí voči svetu, prírode a spoločnosti, ďaleko menej — ak vôbec — sa hovorí o podobných možnostiach človeka voči sebe, pri sebauvedomovaní a duchovnom sebauplatnení. Známe slová M. Gorkého, že človekovi treba vnuknúť vedomie jeho vnútornej slobody, platia aj vo vzťahu k veriacim: nie je možné prekonať náboženstvo bez aktívnej duchovnej účasti veriaceho človeka ako vedome konajúceho subjektu. Doterajšie ideologické úsilie zamerané na prekonávanie náboženstva málo rátalo s týmto nevyhnutným predpokladom premeny svetového názoru a psychológie človeka. Nebralo zreteľ na individuálne motívy náboženskej viery a na špecifikum vedomia veriaceho. Jednostranné zdôrazňovanie objektívnych faktorov a materiálnych podmienok odumierania náboženstva často zatieňovalo protirečivosti duchovných procesov, relatívnu nezávislosť a kontinuitu vývinu ľudského vedomia a najmä úlohu subjektu pri pretváraní jeho samého. Veriaci figuroval

v týchto súvislostiach iba ako objekt výchovného pôsobenia. Praktickou kritikou tohto stavu je nezriedka to, že veriaci človek dáva veľmi jednoznačne najavo, že si nepraje „byť prevychovávaný“.

Pravým zmyslom a cieľom nášho ideového úsilia však je, aby odmietnutie náboženstva a prijatie vedeckého svetového názoru bolo výsledkom uváženeho rozhodnutia človeka a *ďalším rozvinutím jeho individuálneho názorového, morálneho a psychického vývinu*. Marxistický ateizmus nemá zmysel sám v sebe iba ako popretie boha. Má závažnú funkciu v rozvoji celého duchovného života človeka, jeho profilu, jeho psychiky. Veriaci, ktorý psychicky lipne na náboženskej ilúzii ako sile užitočnej v životnom boji, môže v duchu pragmatizmu argumentovať: Veriť snáď nie je správne, ale je to užitočné. Ateista, ktorý premohol ilúziu, t. j. premohol odveký ľudský *sklon k ilúziám*, obracia tento argument: Veriť je snáď užitočné, ale nie je to správne. Ateizmus — a: to kresťania často nechápu — je záležitosťou osobnej odvahy, ktorá je nevyhnutná k rozchodu s ilúziami, k dôsledne reálnemu postojú k životu a jeho problémom. Ateista tým, že odmietne vieru v nadprirodzené sily a posmrtný život preberá na seba nie predovšetkým riziko voči tomu, „čo je po smrti“, ale veľký záväzok voči tomuto — pozemskému životu.

Samostatnosť, sebestačnosť a pevnosť jedinca v ľudskom kolektíve, bez falošných opôr, ilúzií a predsudkov nemá nič spoločné s tzv. ľudskou namyslenosťou a hriechnou pýchou, o ktorej zvyknú hovoriť teológovia. Je príznakom vývinu rozumnej a rozmýšľajúcej bytosti, svojím pozemským zakotvením je vyšším stupňom ľudského sebauvedomenia, lásky a úcty k pravde a trpezlivej životnej odvahy.¹⁰ Je prekonaním stavu, v ktorom — podľa Marxových slov — človek ešte nedospel k sebe samému, alebo sa sám sebe už stratil: „... až ateizmus a komunizmus sú skutočným vznikáním, skutočne pre človeka sa dovršujúcim uskutočnením jeho podstaty, a to jeho podstaty ako niečoho skutočného“.¹¹ *Sebauvedomovanie a sebanachádzanie človeka, dôsledne pozemská motivácia jeho sily, presvedčenia a ideálov* je teda podstatným určením a pravým zmyslom marxistického ateizmu, je hlavnou pozitívnou duchovnou hodnotou a vkladom marxizmu v jeho súperení s moderným kresťanstvom.

Prirodzene, akoby ponad toto súperenie, život kresťanov a marxistov pôjde ďalej a s ním aj „... večné problémy života a smrti, lásky a nenávisťi, šťastia a zúfalstva, utrpenia a zodpovednosti“; kresťanský a socialistický humanizmus môžu mať podobné alebo totožné heslá, dôležité však je, „... ako ľudia žijú a zomierajú, ako prežívajú zodpovednosť za svoje činy...“¹² Toto „ako“ už neplynie automaticky a živelne zo sociálnej skutočnosti. Je to spôsob reagencie člo-

¹⁰ S. Freud vo svojej štúdií *Zukunft einer Illusion* výstižne hovorí o tom, ako si pri rozchode s náboženstvom musí človek priznať, že „... už nie je stredobodom stvorenia, objektom láskavej starostlivosti dobrotivej prozreteľnosti...“ a dodáva: „Človek nemôže večne ostať dieťaťom, musí konečne von, do ‚nepriateľského života‘. Môžeme to nazvať ‚výchova k realite‘...“ (Gesammelte Schriften XI, Leipzig—Wien—Zürich, 459.)

¹¹ K. Marx, *Svätá rodina*, Bratislava 1963, 71.

¹² A. Schaff, c. d., 130—131.

veka, jeho osobnosti ako subjektu, prejav jeho uvedomelej aktivity, prejav vedomia, že človek sám koná a ručí za svoje činy.

Až v týchto polohách sa v posledných dôsledkoch realizuje a osvedčuje svetový názor, až tu dochádza k skutočnej konfrontácii a previerke ideológie. Marxizmus prekonal v teórii i praxi tak všetky sociálne utópie, ako aj formy individuálneho úniku človeka pred zlom a utrpením: je prvou reálnou výzvou človekovi, aby zmenil svoj osud, aby ho začal sám určovať. V stretnutí s moderným kresťanstvom dnes ponúka marxizmus „pozitívny humanizmus začínajúci sebou samým“¹³ ako principiálne vyššie a hodnotnejšie riešenie, pričom kritériom filozofickej a mravnej nadradenosti a hodnoty je *miera sebauvedomenia človeka a spôsob motivácie jeho konania a zodpovednosti*. Podrobnejšie rozpracovať tieto otázky zostáva jednou z ďalších úloh marxistickej filozofie vôbec a teórie marxistického ateizmu zvlášť.

КОНТАКТЫ И СОПЕРНИЧЕСТВО МАРКСИЗМА С ХРИСТИАНСТВОМ

Богумир Квасниčka

Мысль о контактах с массами верующих представляет собой уже с прошлого века неотъемлемую часть политики марксистских партий. После второй мировой войны вступили в контакты с революционными силами, главным образом в социалистических странах, и некоторые представители христианства, которые одновременно стали носителями стремлений реабилитировать христианство и превзойти в философско-этическом отношении марксизм. Момент социально-политических контактов новаторского христианства с марксизмом таким образом объективно связан с моментом их дальнейшего соперничества в области идеологии. Содержанием этого соперничества является вопрос о возможностях и важности идеологии для формирования современного человека и удовлетворения специальных нужд его духовной жизни. Христианство, опираясь на определенные объективные факторы в капиталистическом и социалистическом мире, выступает с собственной альтернативой духовной жизни и ориентации человека. Кроме революционных изменений в жизненных условиях человека, марксизм в идеологической борьбе с этими стремлениями должен подчеркивать индивидуальную активность человека. В этом смысле марксизм предлагает сегодня как основную положительную ценность самосознание человека и последовательную земную мотивацию его силы и идеалов, „положительный гуманизм, начинающийся самим собой“ (Маркс). Мерой самосознания и способом мотивации поступков и ответственности марксистское решение превосходит христианский проект человека и решения его основных духовных проблем.

CONTACTS AND CONTESTS BETWEEN CHRISTIANITY AND MARXISM

Bohumír Kvasnička

The idea of contacts with the masses of believers has been an integral part of the policy of marxist parties ever since the last century. After World War II, practical contacts with the revolutionary forces, in particular with those from the socialist countries, were developed also

¹³ K. Marx, c. d., 71.

by some representatives of christianity who have actually become the bearers of efforts for the rehabilitation of christianity and a philosophico-ethical overcoming of marxism. The moment of the socio-political contacts of innovatory christianity and marxism is thus objectively linked up with the moment of their further ideological contest. The content of this rivalry is the question of the potentiality and values of ideology in forming modern man and satisfying the special needs of his spiritual life. Christianity, leaning on certain objective factors in the capitalist and the socialist world, comes out with its own alternative of a spiritual life and orientation of man. Along with the revolutionary change of living conditions, marxism must in the ideological contest with these efforts, lay stress on man's individual activity. In this sense, marxism today offers, as the main positive value of the self-cognition of man and a cosequential earthly motivation of his strength and ideals, "a positive humanism, beginning with his own self" (Marx). By the measure of this self-cognition, by the manner of motivated action and responsibility, marxist solution overcomes the christian project of man and the solution of his principal spiritual problems.